

MARTIN ŠRAJER / 10. 3. 2023

Malá mořská víla

Příběh rusalky, vodní démonky ze slovanské mytologie, byl zpracován mnohokrát řadou různých autorů. Osobitým způsobem jej uchopil Hans Christian Andersen. Jeho *Malá mořská víla* z roku 1836 se kvůli princovi vzdává svého hlasu a opouští domov. Lidmi ale není přijata jako plnohodnotná bytost a také její láska zůstává neopětována, což má tragické důsledky. Příběh o touze a obětování bývá dnes vykládán jako queer alegorie založená na pocitu nepřijetí, který dánský pohádkář zažíval coby gay. Pohádku údajně zamýšlel jako milostný dopis svému blízkému příteli Edvardu Collinovi, do něhož byl zamilován. *Malá mořská víla* vznikla ve stejném roce, kdy Collin oznámil své zasnoubení se ženou.

„Queer“ v původním významu daného slova, tzn. zvláštní, nezapadající, je také filmové zpracování klasického příběhu, které v roce 1976 představil Karel Kachyňa. Režisér politicky ožehavých filmů *Kočár do Vídně*, *Noc nevěsty* nebo *Ucho* se v sedmdesátých letech vrátil do světa dětí a dospívajících, kterým se suverénně pohyboval již v počátcích své kariéry (viz *Práče* nebo *Trápení*). Krom rodinného snímku o chlapci s dětskou obrnou *Už zase skáču přes kaluže*, posledního filmu, na kterém s ním spolupracoval Jan Procházka, natočil v relativně svobodných podmínkách barrandovské skupiny dětského filmu ještě *Vlak do stanice Nebe*, *Robinsonku* nebo právě pohádkovou *Malou mořskou vílu*.

Osvědčený autor a dramaturg dětských filmů Ota Hofman napsal scénář v roce 1975, u příležitosti stého výročí Andersonovy smrti. (Paralelně vznikl scénář ke *Sněhové královně*, kterou měla točit Věra Plívová-Šimková.)^[1] Do předlohy výrazně nezasahoval. Ponechal mladou zamilovanou hrdinku žijící v moři i ústřední motiv sebeobětování a marného, umanutého směřování k jedinému životnímu cíli. K větší sevřenosti příběhu přispívá osud královny, hrdinčiny matky. V souladu s dobovou ideologií (a také v reakci na koprodukcí se sovětským Mosfilmem) Hofman nicméně upravil mučednický křesťanský závěr. Protagonistce není dopřáno vykoupení, spasení

a život po životě.

S hotovým scénářem ovšem před filmaři stála výzva, jak ve vnitrozemském státě realizovat podmořskou pohádku. Možnost potápěčských záběrů zavrhlí kvůli jejich náročnosti. Vytvoření zcela původních dekorací by zas podle Kachyni působilo kaširovaně.^[2] Chtěl zohlednit, že Andersen líčí svět mořských bytostí v podstatě stejně jako svět suchozemců. Nakonec jim pomohly dobře zvolené lokace a hodně modrého kouře. Scény z podmořské říše se točily v Prachovských skalách u Jičína, především na Císařských schodech, po nichž postavy ve filmu ve zpomalených záběrech neustále pobíhají. Krom toho probíhalo filmování na zámku ve Veltrusech, na skalním hradu Sloup, v Lomu Mořina nebo ve Valdštejnské zahradě v Praze.

„Chtěli jsme natočit věrohodný obraz moře tak, aby to nebyl naturalistický popis mořských hlubin, jak ho známe třeba z potápěčských snímků. Při fotografickém průzkumu nás nejvíc upoutaly právě výtvarné prvky zdejších pískovců – jistě také proto, že tu kdysi dávno bylo dno skutečného moře“,^[3] vysvětlil volbu lokací v dobové reportáži z natáčení Kachyňa. K prolínání romantismu s realismem, které vystihuje Andersenovy texty, v podstatě realistické příběhy, v nichž se dějí pohádkové věci, tak ve filmu dochází také v nápadně stylizované obrazové rovině, o niž se významně zasloužil kameraman Jaroslav Kučera.

Kouř z dýmovnic mu pomohl změkčit obraz a spoluurčil barevné ladění říše, v níž dominují chladné odstíny modré a zelené. Pozemský svět, kam je zasazena poslední třetina filmu, reprezentují lesklejší materiály a teplejší a živější barvy, které občas prostřednictvím některých rekvizit proniknou i pod vodu: např. červená růže, rubín na prstenu. Šperky pro film vytvořila Ester Krumbachová a stejně jako v jiných dílech, na kterých se podílela, nejde jen o dekorativní objekty. Aktivně ovlivňují děj, svým nositelům a nositelkám poskytují ochranu (stejně jako měly plnit různé magické funkce amulety, které Krumbachová vyráběla pro své přátele).

Krumbachová na filmu pracovala jako vedoucí výpravy. Výtvarnou koncepci a kostýmy, představující podstatnou součást mizanscény, svěřila Šárce Hejnové. Ta herce oděla do rób ve studených tlumených tónech, střižených po vzoru řeckých chitonů. Nábytek nahrazují balvany, jako dekorační prvky jsou použity lastury, mušle, perly a předměty z vraků, které klesly na mořské dno. Vizuální charakter podmořského světa dotvářejí

excesivní vlasové kreace na hlavách herců, tvořené různými větvičkami, chaluhami nebo vlajkami. Krajina, masky a kostýmy se tak navzájem prolínají a doplňují.

Hudbu k několika Kachyňovým filmům pro děti v sedmdesátých letech zkomponoval Zdeněk Liška. Výjimkou nebyla ani *Malá mořská víla*. V ní využil elektronickou generátorovou hudbu spolu s filmovým symfonickým orchestrem a ženským zpěvem. Tato kombinace vystihuje temnou podstatu příběhu a přispívá k tajuplné, pro menší publikum možná chvílemi až děsivé atmosféře málomluvných podvodních scén, v nichž se postavy často vyjadřují pohyby připomínajícími ritualizovaný tanec nebo trans (zcela beze slov se pak víla musí obejít mezi smrtelníky).

Nezvykle pochmurná, víc poetická než dějová pohádka se vzpírá dobovému optimismu děl pro mládež. Srovnání nenachází ani s jinými adaptacemi Andersenovy pohádky (ze všeho nejmíň s tou od Disneyho). Existenciální podtóny, tematizaci smrtelnosti i snovou stylizaci, asociující nechtěně spíš zahraniční avantgardní snímky Kennetha Angera, Jeana Cocteaua či Mayi Derenové (ze současných tvůrců s trochou shovívavosti třeba Bertranda Mandica) než klasické české pohádky, ocení pravděpodobně především starší diváci se zálibou v obskurních, hypnotických a hypoteticky kultovních dílech.

Malá mořská víla (Československo 1976), režie: Karel Kachyňa, scénář: Ota Hofman, Karel Kachyňa, kamera: Jaroslav Kučera, hudba: Zdeněk Liška, hrají: Miroslava Šafránková, Radovan Lukavský, Petr Svojtka, Marie Rosůlková, Milena Dvorská, Libuše Šafránková, Jiří Ornest, Dagmar Patrasová a další. Filmové studio Barrandov, 84 min.

Poznámky:

[1] Eva Hepnerová, Před premiérou filmu *Malá mořská víla*. Rozhovor s režisérem Karlem Kachyňou. *Film a doba* 22, 1976, č. 2, s. 76.

[2] Tamtéž, s. 79.

[3] Jana Bednářová, Kde v Čechách bydlí mořské víly... *Kino* 31, 1976, č. 6 (23. 3.), s. 9.